

VASVÁRI ZOLTÁN

A viktoriánus kor gyermekai

– *Harry Brooker képein* –

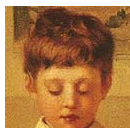
Harry Brooker (1848–1940) a viktoriánus Anglia jelentős mestere képsorozatokban örökítette meg a gyermekek mindennapi életét, játékait. Brooker azt az életképfestészetet művelte, amelyben olyan jelentős elődjai voltak mint Thomas Webster (1800–1866) és Frederick Daniel Hardy (1827–1911). Brooker, miként Webster és Hardy is, zseniális, egyben gyakran humoros módon ábrázolta az angliai élet mindennapjainak apró, de oly jellemző epizódjait. Festményeiről megtudhatjuk, hogyan öltöztek, hogyan és milyen játékokat játszottak az angol középosztály gyermekei, miképpen folyt az élet a gyermekszobában.

A Brooker család Londonban, a kensingtoni Earls Court Roadon élt. Brookernek és feleségének, Edmee Isabel Shortnak hat gyermeke született házasságuk harmadik éve, 1879 és 1894 között, négy fiú és két leány. Edmee 1920-ban, 65 éves korában rákban hunyt el. Ekkor már a legkisebb gyermek, Elsie is 26 éves nagy kisasszony volt, két év múlva ment férjhez. Brooker húsz évvel élte túl feleségét, 1940-ben a londoni légitámadások alatt halt meg agyvérzésben.

A hat Brooker gyermek gondos nevelést kapott. Felnőve mind szép életpályát futottak be, és a legkisebb fiú, Charles kivételével hosszú életük volt.

Edgar (1879–1950) egy ügyvédi irodában dolgozott, Oswald (1880–1952) némiképp folytatta édesapja művészi hivatását, ezüstműves lett. Edwin (1883–1965) városi tisztviselőként tevékenykedett. Charles (1885–1923) szintén művészi hivatást választott, rézmetszőként dolgozott. A két lány férjhez ment, Ruth (1882–1957) 1901-ben, 19 évesen, Elsie (1894–1970), aki egyébként zenész lett, 1922-ben, 28 éves korában.¹

Brooker képeinek modelljei saját gyermekei voltak: Edgar, Oswald, Ruth, Edwin, Charles, Elsie.

Festészetének ez a jellegzetessége kortársához, a svéd Carl Larssonéhoz (1853–1919) hasonlatos. Larsson ugyancsak művek sorában örökítette meg gyermekei életét, felnövekedését.

Brooker életképeinek hangulatát a viktoriánus Anglia társadalmi realizmusa, egyfajta rusztikus egyszerűség hatja át. A képeken megjelenő gyermekek a középosztály csemetéi. Láthatóan jól táplált, megelégedett, boldog gyermekek, akik örömmel fedezik föl környező világukat, önfeledten játszanak, és érezhető, hogy tevékenységüket nem korlátozzák szüleik.

A festményeken ábrázolt gyermekvilágot jól körülírható pedagógiai filozófia határozza meg. Két pedagógiai gondolkodót érdemes idéznünk ennek megértéséhez.

Az egyik Friedrich Fröbel (1782–1852). Fröbel a német idealista filozófia alapján dolgozta ki pedagógiai szemléletét. A nevelésben a szellem és a természet egységét kívánta érvényre juttatni. Nagy jelentőséget tulajdonított a már Pestalozzinál is jelentkező gondolatnak: a gyermekekben születésüktől meglévő képességek önkifejlesztésének. A fejlődés gondolata központi szerepet kapott pedagógiájában. *„Azt hirdette, hogy a gyermek mindenoldalú fejlődésre képes, s a gyermekben a legkisebb kortól kezdve megnyilatkozik az emberi lény érző és érzékelő, ható, és alakító gondolkodó és megismerő tulajdonsága. Ennek megfelelően kell fejleszteni a szellemet és a testet.”*²

Fröbel idealista felfogása szerint az emberben rejlő isteni elem az ember öntevékenysége révén bontakozik ki. A nevelés célja az, hogy a spontán tevékenységeknek teret adva, azokat ösztönözve ezt a folyamatot biztosítsa.

Fröbelnél fontos szerepet kap a nevelésben a természetszerűség elve. Négy alapvető ösztönt határoz meg a gyermeki természetben. Ezek: a tevékenység és a megismerés ösztöne, a művészi és a vallásos ösztön. A természetszerű nevelés a gyermekekben meglévő ösztönök óvatos követését jelenti. *„A nevelésnek, oktatásnak és tanításnak éppen ezért eredetileg és első alapelveiben szükségképpen szenvedőlegesnek, kísérőnek (csak óvónak, védőnek) kell lennie, és soha nem szabad közbelépnie vagy bármit is előírnia, meghatározni.”*³ Az ösztönök kibontakoztatásának legmegfelelőbb eszköze a spontán játék, mert ebben nyilvánul meg legjobban a gyermeki aktivitás, alkotókészség és spontaneitás. *„Az a gyermek, aki ügyesen, öntevékenyen, csöndben, a testi elfáradásig kitartóan játszik, bizonyára olyan emberré lesz, aki derekasan, csöndben és áldozatvállalással munkálkodik a mások és maga javára”* – vallja Fröbel.⁴

Brooker festményeinek játszó, tevékenykedő gyermekei Fröbel pedagógiai elveinek eminens megjelenítői.⁵

A másik gondolkodó az angol Herbert Spencer (1820–1903). Spencer a XIX. század második felének nagy hatású filozófusa és pedagógiai teoretikusa. Nagyobb, összefüggő pedagógiai művet nem írt. Nevelésről vallott fölfogását *Értelmi, erkölcsi és testi nevelés* (1861) című cikkgyűjteményéből ismerhetjük meg.⁶

Spencer mint pozitívista rendkívül fontosnak tartotta a nevelésben a gyermekek tényleges tapasztalatokon nyugvó ismeretszerzését.

Spencer 1860 körül kezdett nevelési kérdésekkel is foglalkozni. Ekkor Angliában még nincs törvényesen szabályozott tankötelezettség, az első elemi iskolai törvény csak 1870-ben készült el. A megerősödő polgári középosztály és az arisztokrácia gyermekei viszont gondos nevelésben részesültek a családban, majd a nagy múltú középiskolákban, drága magánegyetemen.

Spencer az általa képviselt társadalmi osztályok érdekeinek megfelelően a nevelést magánügynek tekintette, az állami beavatkozást nemkívánatosnak tartotta. Mindazonáltal helyes és követendő pedagógiai elvei később a népoktatásban is helyett kaptak, és még az I. világháborút követően az ún. *naturalista-biológista pedagógia* is merített Spencer gondolataiból, folytatva az ő és Ellen Key nevelési szemléletét.

Spencer a nevelődés/nevelés öt körét írta le.

Az első kör: a közvetlen önfenntartáshoz szükséges ismeretek. Spencer felfogásában erről maga a természet gondoskodik, a szülők, nevelők feladata csupán az, hogy biztosítsák a gyermek számára az öntevékeny tapasztalatszerzés lehetőségeit.

A második kör: a természetre vonatkozó és tudományos ismeretek. Ennek hangsúlyozása rendkívüli jelentőségű felismerés volt a hatalmas ipari/technikai átalakulást élő Angliában, a korábbi jogi, bölcséleti, teológiai oktatás primátusához képest.

A harmadik kör: ide a szülőknek az utódok felnevelésére irányuló tevékenységét sorolta, kiemelve a neveléstani ismeretek jelentőségét.

A negyedik körbe a polgári élettel, a társadalmi és politikai cselekvéssel kapcsolatos ismeretek elsajátítása került, kiemelve a történettudományok szerepét.

Végül az ötödik körbe a pihenést, kikapcsolódást, érzelmi igények kielégítését, a művészi és esztétikai nevelést sorolta.

Brooker képsorozata mintegy vizuális illusztrációs jegyzéke Spencer nevelésről alkotott elképzeléseinek.

***...fontosnak tartotta
a gyermekek tényleges
tapasztalatokon nyugvó
ismeretszerzését...***

Fiúk játéka

A fiúk és a lányok nevelése, a velük szemben megfogalmazott, vagy csak hallgatólagos, de tradicionális elvárások mindig is mások voltak. Ez az ál-

1. kép Kötélhúzás (1890). Olaj, vászon, 68×89 cm.
Geffrye Museum, London

lapot Brooker korában is fönnállt, még ha a kicsik a gyermekszobában együtt játszottak is.

A fiúk játékaiban a versengés, rangsorképzés, a fizikai erő és a bátorság megmutatása alapvető szerepet kap.

Brooker *Kötélhúzás* c. (1. kép) képe kitűnő illusztráció ehhez. Három nagyobb

fiú verseng egymással, tekintetük, testtartásuk egyaránt arról árulkodik, milyen nagy jelentőségű aktus ez gyermeki életükben, a családon belüli gyermeki hierarchia kialakításában. A két kisebb – húguk és kisöccsük – periférikus résztvevői az eseménynek, de részt kapnak benne, kifejezve ezzel a családi gyermektársadalom együvé tartozását.

A szembekötődsi (2. kép) tulajdonképpen nem csak a fiúk játéka, de Brooker képe jól példázza, mit szimbolizálhat, ha a csa-

2. kép Szembekötődsi (1898).
Olaj, vászon, 72×92 cm.
SPB Gems, New York

ládon belül csak a nagyfiúk vesznek benne részt. A kislányok vágyakozásteljes izgalommal nézik a nagyfiúk játékát, amelybe ők is szeretnének bekapcsolódni. A háttérben figyelő kislány nyilván a vidám zajra nyitott be, valamilyen más tevékenységét megszakítva, de a jelenetből egyértelmű, hogy a két kislánynak most nincs esélye részt venni a játékban.

Barkácsoló fiúk

A középosztálybeli fiúk játékaiban a fizikai munka utánpótlása is szerepet kapott (3 kép). A barkácsolás kreatív, alkotó tevékenység, amelynek során sok készség fejleszthető, természettudományos és technikai ismeret szerezhető meg. Brooker képein a korszak technikai találmányai is megjelennek a gyermekszoba asztalán: a nagy teljesítményű vitorlások és az új csoda, a repülőgép modelljei (4-5. kép).

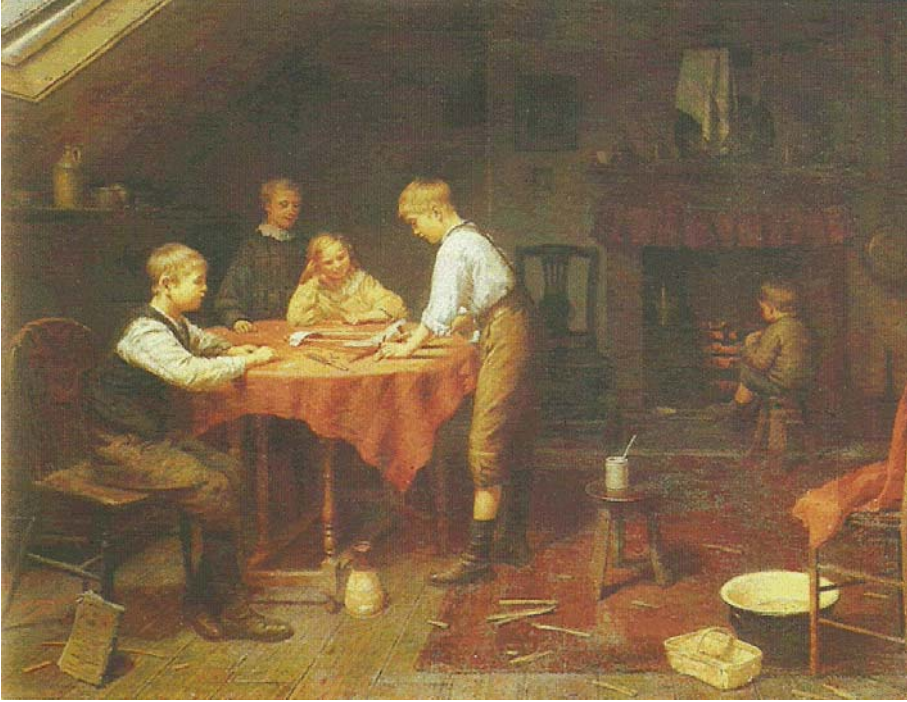
A barkácsoló fiúk mellett a lányok varrnak, kötnek, horgolnak, vagy nagyra nyílt szemmel csodálják fivéreik ügyeskedését.

3. kép Mesterkedés a gyerekszobában (1897).
Olaj, vászon, 34×44 cm. Sotheby's, London

4. kép
Hajóépítő (1908).
Olaj, vászon,
40×50 cm.
Christie's, New York

5. kép *Az ifjú repülők* (1918). Olaj, vászon, 72×92 cm. Christie's, London

Sportjátékok

Anglia a modern sport hazája. A polgárosodás folyamatában fontos szerepet kapott a sport mint a személyiség tökéletesítésének eszköze. Zeidler Miklós egy tanulmányában megállapítja, hogy: „...*korjelenségekhez társult az emberi természetből fakadó játékkedv és versengési hajlandóság, amelyek nagyban*

elősegítették a modern sport kialakulásának és elterjedésének folyamatát. Ez a korszakoktól kevésbé függő, ösztönös diszpozíció a 18–19. század fordulóján mintegy eszmei, politikai és tudományos támogatást nyert a modern sport ethoszának kialakulásá-

6. kép *Az első krikettütöm* (1892). Olaj, vászon, 46×60 cm. Phillips Auction Catalogue, Malvern, Victoria, Australia

7. kép Krikettjáték (1904).
Olaj, vászon, 70×90 cm.
Christie's, London

8. kép Az íjász (1894).
Olaj, vászon, 71×92 cm.
Art Resource Centre, New York

val. A játék és a vetélkedés iránti természetes késztetés útjából tehát éppen a modernitás emberközpontú szemlélete hártotta el az ideológiai akadályokat.”⁷

A sportjátékok kiemelt szerepet kapnak a gyermekek, az ifjúság nevelésében.

A krikett, a teke, a tenisz, az íjászat, a lovaspóló és a vadászat olyan sportok, amelyeket a jól nevelt társasági ember élete során kötelességszerűen művel. Ezek elsajátítása már gyermekkorban elkezdődik (6-7-8-9. kép). Termé-

9. kép Tekézés (1905). Olaj, vászon, 71×86 cm.
Smith Art Gallery, Stirling

szetesen mindezek a férfiak kiváltságai, tehát a fiúgyermek játékei közé tartozik az ismerkedés velük. A lányok ismét csak passzív csodálói a fiúk játéknak. Különösen érdekes *Az újász* c. kép (8. kép), amelyen a fiúk céltáblának hűguk egyik babáját szemelték ki. A kislány ijedten figyeli a fejleményeket.

Babázás

A játék természetesen a lányok számára is rendkívüli szocializációs tanulási terep. A babázás nemcsak felkészülés a majdani anyaszerepre, de sajátos keretet teremt a társasági élettel való ismerkedésre is. Szépen példázza mindezt a *Délutáni tea* c. kép (10. kép), amelyről az is leolvasható, hogy itt változnak a szerepek, itt a fiúk válnak érdeklődő külső megfigyelőkké. Talán ők nem olyan erősen vágnak a lányok játékába való bekapcsolódásra, de érezhetően őket sem hagyja az hidegen.

10. kép
Délutáni tea (1895).
Olaj, vászon,
72×86 cm.
Smith Art Gallery,
Stirling

11. kép Az ifjú varrónők (1893).
Olaj, vászon, 72×92 cm. Sotheby's, London

Varrogató lányok

Ami a fiúk számára a barkácsolás, az a lányoknak a varrogatás (11. kép). Kézügyességet, ízlést, türelmet fejlesztő, hasznos és láthatóan a kislányok számára ugyanolyan élvezetes tevékenység, mint a fiúknak a barkácsolás. És persze fontos készség a majdani anyák számára, még akkor is, ha valószínűleg a középosztálybeli fiatal anyák már cselédjeikkel, vagy iparosokkal végeztetik az ilyen mindennapi munkát. De a társadalom elvárja majd tőlük, hogy ezekben jártasak legyenek.

Szerepjátékok

Napjainkban kicsit más jelentést kapott a szerepjáték: egy verbálisan kialakított, virtuális fantáziavilág megélőí lehetnek benne a játékosok. De

12. kép Kocsikázós játék (1885).
Olaj, vászon, 50×60 cm.
Sotheby's, London

13. kép Iskolásosdi (1900). Olaj, vászon, 72×92 cm. Sotheby's, New York

felnőtt világ megismerésének, a felnött szerepek elsajátításának egyik kiváló, szórakoztató eszköze volt, amit a gyermekek mindig is imádtak. A szerepjátékok során fiúk és lányok együtt játszhattak. Ilyen a legkisebbek *köcsikázós játéka* (12. kép), aztán a már nagyobbak *iskolás* és *boltos* játéka (13-14. kép).

hosszú évszázadokon keresztül szerepjátékon mást értettek a gyermekek és a pedagógia művelői egyaránt. „A *kicsiknél a cselekvés, a nagyobbaknál a tárgy, a legnagyobbaknál a szerep hordozza a témát*” – állapítja meg a szerepjátékról Mérei Ferenc, kiegészítve azzal, hogy: „...a tematikus játékok egyik fejlettebb változatában a szerep válik a játék anyagává.”⁸ A szerepjáték tradicionálisan, és így Brooker képein is a

14. kép Látogatás az édességboltban (1897). Olaj, vászon, 72×92 cm. Haynes Fine Art, Worcestershire

Zene, tánc, művészkedés

15. kép Egy duett (1898). Olaj, vászon, 34×44 cm. Dallas Auction Gallery

16. kép A táncóra (1889).
Olaj, vászon, 79×90 cm.
James Adam & Sons

17. kép A fiatal művészek (1896),
Olaj, vászon, 72×92 cm.
Aspire Auctions

Társasjátékok

A társasjátékok nem csak a gyermekek kedvencei, szórakoztató időtöltések, de a társasság gyakorlásának kitűnő színterei, a szabálytudat, a figyelem és fegyelem erősítésének remek eszközei is. Fiúk és lányok együtt játszására adnak lehetőséget. Brooker képein ott a kártyajáték, kártyavárépítés formájában, ami

hosszú idő óta a gyermekek egyik legkedveltebb kártyajátéka (18. kép), de festett képet pasziánszozó kislányról (19. kép), dámázó gyermekekről is (20. kép).

18. kép *A kritikus pillanat* (1889).
Olaj, vászon, 72×80 cm. Forbes Collection, New York

19. kép *Pasziánsz*. Olaj, vászon

20. kép Egy szoros játszma (1894).
Olaj, vászon, 72×92 cm.
Haynes Fine Art, Worcestershire

Játék állatokkal

A gyermekek, különösen a városban élők számára nagy élmény az állatokkal való találkozás, az azokkal való foglalkozás. Egy kisállat kitűnő lehetőséget nyújt

arra, hogy a gyermekek megtanulják a másoktól való gondoskodás felelősségét, segíti őket az együttérzés és jóindulat kifejlődésére.

21. kép
Nyuszik etetése (1890).
Olaj, vászon, 72×90 cm.
Christie's, London

sében, érzelmi életük gazdagodásában. Természetes, hogy a gondos Brooker szülők megteremtették ehhez is a körülményeket csemetéik számára (21. kép).

Jól tudták ők is, amit majd Saint-Exupéry fogalmaz meg oly szépen, halhatatlanul:

„Az ember csak azt ismeri meg igazán, amit megszelídít.”

IRODALOM

Fröbel, Friedrich

1928/a A gyermek rajzolókedve. *Kisdednevelés*, LIII. évf. 74–87.

1928/b A közvetítő iskola. *Kisdednevelés*, LIII. évf. 294–309.

1928/c *Fröbel Frigyes műveiből*. Kisdednevelés, Budapest

Embernevelés (részletek). In: Komlói Sándor (szerk.): *Neveléstörténeti olvasókönyv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 136–141.

Komlói Sándor (szerk.)

Neveléstörténet. Tankönyvkiadó, Budapest

Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes

1981 *Gyermeklélektan*. Gondolat, Budapest

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla

Neveléstörténet. Osiris, Budapest

Spencer, Herbert

1861 *Education: intellectual, moral and physical*. Williams and Norgate, London

1906 *Értelmi, erkölcsi és testi nevelés*. Hornyánszky, Budapest

1997 A társadalom evolúciója. In: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Szerk.: Paul Bohaman – Mark Glazer. Panem Kft – McGraw – Hill Book Company Europe, Budapest – Maidenhead, 32–62.

Vág Ottó

Friedrich Fröbel. Tankönyvkiadó, Budapest

Zeidler Miklós

A modern sport a nemzet szolgálatában a 19. századi Magyarországon.

Századvég, 2006. 4. sz. (Új folyam, 42. sz.), 71–104.

JEGYZETEK

1 <http://www.harrybrooker.org.uk/>

2 Komlói 1977:101.

3 Fröbel 1978:139.

4 Idézi Bereczki Sándor. In: Komlói 1977:102.

5 Szép konkrét példa erre: Fröbel 1928/a és Brooker képe: *A fiatal művészek* (1896).

6 Spencer 1861.; 1906.

7 Zeidler 2006:73.

8 Mérei–Binét 1981:127–128.